

י ח י ד ה 2

הרפורמיזם היהודי-הלאומי במבחן:
העיתון ל'אווניר אילוסטרה
קזבלנקה 1926-1936

הגר הלל

יחידה 2

121	תודות
123	הקדמה
126	ראשית דבר
128	2.1 השפעת הכיבוש הצרפתי על החברה היהודית בקזבלנקה
137	2.1.1 התמורות במחנה הפרו־ציוני
139	2.1.2 היערכות חדשה – מציונות לרפורמיזם לאומי
146	2.1.3 ייסוד ל'אוניברסיטה אילוסטרה' – עיתון ככלי השפעה
156	2.2 מלחמת העיתונים: ל'אוניון מרוקין מול ל'אוניברסיטה אילוסטרה
165	2.3 מאבקי ל'אוניברסיטה אילוסטרה לשינוי פני הקהילה
165	2.3.1 אוניון – עיתונאי בין שני עולמות
172	2.3.2 המלאח ומצוקותיו
200	2.3.3 מוסדות הקהילה
204	2.3.4 הנהגת הקהילה
210	2.3.5 העילית החדשה – אלטרנטיבה להנהגת הקיימת
216	2.3.6 הקהילה הרצויה – מודל
227	2.4 מאבקי ל'אוניברסיטה אילוסטרה להגדרת מעמדם של היהודים בחברה המרוקנית
229	2.4.1 אמנציפציה בנסיבות קולוניאליות
233	2.4.2 אינטגרציה בנסיבות קולוניאליות
234	2.4.3 כשלון האמנציפציה והאינטגרציה בנסיבות קולוניאליות
237	2.5 העיתון ככלי השפעה – התפכחות
240	אחרית־דבר: המחנה הציוני נערך מחדש (1936-1939)
242	סיכום
247	נספח א: מיכאל אביטבול, "מרוקו"
250	נספח ב: צבי יהודה, הארגון הציוני במרוקו בשנים 1900-1948: התגבשות הארגון
254	נספח ג: וולטר, קנדיד או ספר האופטימיזם

מדריך לעבודה עצמית (יחידה 2)

257	הנחיות ללומדים
259	הקדמה
261	2.1 השפעת הכיבוש הצרפתי על החברה היהודית בקזבלנקה
295	2.2 מלחמת העיתונים: ל'אוניון מרוקיין מול ל'אוניר אילוסטרה
314	2.3 מאבקי ל'אוניר אילוסטרה לשינוי פני הקהילה
323	2.4 מאבקי ל'אוניר אילוסטרה להגדרת מעמדם של היהודים בחברה המרוקנית
327	2.5 העיתון כאמצעי השפעה – התפכחות
330	אחרית דבר: המחנה הציוני נערך מחדש (1936-1939)
333	סיכום
334	מקורות וקריאה מומלצת
339	מקורות לאיורים
342	אינדקס
350	תקציר בצרפתית

תודות

יחידה זו מבוססת על עבודת המחקר של המחברת בשיתוף עם צוות הקורס, בחסות האוניברסיטה הפתוחה והמרכז לטיפוח מורשת יהודי המזרח במשרד החינוך.

תודתי לספריה הלאומית, לספריית בן־צבי ולארכיון הציוני, שאיפשרו לי לעיין בחומר המצוי אצלם והעמידו לרשותי את ארכיון העיתונים לצורך הפקת האיורים המלווים את היחידה.

האיורים מתוך העיתון ל'אוניר אילוסטרה (*L'Avenir Illustré*) הופקו מן המקור המצוי בספריית בן־צבי ומהמיקרופילם בספריה הלאומית; האיורים מתוך העיתון ל'אוניון מרוקייין (*L'Union Marocaine*) הופקו מהמיקרופילם בספריה הלאומית.

ברצוני גם להביע תודתי לצלמים אלברט בן־יעקב וזאב רדובן על עזרתם הרבה בהפקת התצלומים מן העיתונים.

הקדמה

עם התבססות המשטר הקולוניאלי במרוקו, ניצבה יהדות מרוקו מול מציאות חדשה. המעבר ממרוקו הנשלטת בידי סולטאן מוסלמי-עצמאי למרוקו הנתונה בצל הפרוטקטורט הצרפתי, וכן המעבר מחברה מסורתית לחברה בתהליכי מודרניזציה ועיור מואצים, חייבו את מרבית הקהילה היהודית לקחת חלק בתהליכי הסתגלות קשים. המבוכה לנוכח האתגרים שנוצרו בעקבות מציאות זו, הכשירה את הקרקע לקליטתן של אידיאולוגיות מודרניות, אשר היכו שורשים בעיקר בריכוזים יהודיים בערים מודרניות, כמו קזבלנקה. סוד משיכתן היה בכך שהן הציעו מערכות פוליטיות, חברתיות, או תרבותיות, אשר נענו לצרכים המשתנים ובאו לפתור את הבעיות של הציבור היהודי בעידן החדש.

בשנות העשרים והשלושים, נקרע הרחוב היהודי בין שתי אידיאולוגיות מודרניות עיקריות: זו של הלאומיות הציונית וזו של הרפורמיזם היהודי-המערבי. ביקשנו לבדוק את דרכה של התנועה הציונית בקזבלנקה בין שתי מלחמות עולם: שורשיה, מסריה, מאבקה, אופיו הסוציאל-אקונומי של גרעין תומכיה, וכן דפוסי התארגנותה ואופני פעולתה.

איתורם של כל חברי התנועה חייב חיפוש אחר אירוע שבו הם היו עשויים להשתתף. עברנו על המקורות שבידינו, שנה אחר שנה, אך רק בשנת 1936 נמצא מבוקשנו – ועידה, שלראשונה נוסדה בה הסתדרות מרוקנית ציונית-ארצית, ובראשה ועד מקומי ייצוגי שנבחר לשרת את מטרות הציונות: איסוף כספים לבניין הבית הלאומי, הפצת השפה העברית וארגון העלייה. כאשר חיפשנו את קבוצת היוזמים של ועידה היסטורית זו, נתקלנו בתא ציוני קטן בקזבלנקה, המאכלס קבוצה שונה בתכלית מזו שהכרנו בראשית התקופה הקולניאלית הצרפתית ושונה מזו שאנו עתידים לפגוש בשלהיה. גילוי זה עורר בנו תמיהה ואת פישרה ננסה להבין בפרקים הבאים.

עיון במקורות העלה שהתא הציוני בקזבלנקה עסק מדי פעם בגיוס כספים למען הקרנות הציוניות, אך עיקר מאמציו הושקעו בעריכת עיתון מקומי, ל'אווניר אילוסטרה (*L'Avenir Illustré*), שפירושו – העתיד (עיתון עם איורים) ואילו מערכת העיתון תירגמה את שמו מילולית ל'העתיד המצויר'.

העיתון נוסד בקזבלנקה, בשנת 1926, בידי יונתן טורש (J. Thursz), מהגר מאירופה המזרחית, ששיקם את התא הציוני בקזבלנקה לאחר מלחמת העולם הראשונה. אומנם, מערכת העיתון גילתה נטיות פרו-ציוניות ברורות. ואולם, דומה כי על-פי המודל שהוצע בחלקו הראשון של

הספר המגמה השלטת בעיתון בתקופה הנדונה כאן אינה ציונית קלאסית אלא פרורמיסטי-לאומית.

הגוון הרפורמיסטי של 'לאוונד אילוסטרה' בא לביטוי באידיאולוגיית השיקום של החברה היהודית בקובלנקה במטרה לגאול אותה ממצוקתה הכלכלית, החברתית, הארגונית והרוחנית לפי עקרונות ההשכלה והליברליזם. בניגוד לזרם הציוני הקלאסי, שראה בקיבוץ גלויות ובבניית בית לאומי בארץ-ישראל אפשרות יחידה לשיקום העם היהודי, הרי שהתפיסה שעמדה ביסוד הזרם הרפורמיסטי-הלאומי, היתה שניתן לשקם את העם היהודי גם במקום מושבו – בתפוצה. הגוון הלאומי באותו עיתון השתקף בניסיון להתאים את החברה היהודית לזמנים המשתנים ולשלב אותה בסביבתה הנוכרית בלי לוותר על ייחודה היהודי ועל מוסדותיה האוטונומיים. לעומת זאת, הגוון הציוני של העיתון בא לביטוי בזיקתו לתהליך הקמת הבית הלאומי בארץ-ישראל. תהליך זה נתפס כמוקד השראה למסע ההתעוררות הלאומית בעולם היהודי כולו, והוכחה שאפשר לקיים ישות לאומית יהודית בעידן המודרני.

הדיון בזרם אידיאולוגי אחד, הזרם הרפורמיסטי-הלאומי ובמאבקיו נגד מתחריו – הזרם הרפורמיסטי-היהודי-המערבי-הקלאסי – יפגיש אותנו עם הקבוצות החברתיות בקובלנקה שתמכו באידיאולוגיות אלה, וכן עם האמצעים שהשתמשו בהם כדי להפיצן. כידוע, אחד האמצעים להפצתן היה ייסוד עיתונות יהודית-מקומית שדרכה נלמד על הצורות שבהן עובדו האידיאולוגיות המערביות והותאמו לצרכים הייחודיים של קהילת קובלנקה ועל האופן שבו הונחלו לציבור המקומי.

איור 1

קובלנקה בשנת 1911.

זמננו למשקפיהם של הכתבים במערכת ל'אוניוֹר אילוסטרה נעקוב אחר המסרים של הזרם הרפורמיסטי-הלאומי בקזבלנקה, דפוסי פעולותיו, מאבקיו ותומכיו, ונעיף מבט גם במתחריו בחברה היהודית. העיקרי שבהם היה העיתון ל'אוניוֹר מרוקיין (*L'Union Marocaine*), שפירושו – האחדות המרוקנית; בתפיסתו הרפורמיסטית-היהודית-המערבית הקלאסית היה מקורב להנהגת הקהילה הפרו-צרפתית ולממסד כ"ח.

העיתון נוסד בשנת 1932 בידי מזכיר הקהילה א' נטף (E. Nataf), כתשובה לעיתון ל'אוניוֹר אילוסטרה. חלק ממאבקיו של ל'אוניוֹר אילוסטרה יעומתו עם מאבקיו של ל'אוניוֹר מרוקיין במטרה למקם את ל'אוניוֹר אילוסטרה בקשת הדעות, שרווחו בזירה היהודית-הקזבלנקאית, וזאת בניסיון לאמוד את משקלו היחסי לעומת גורמים אחרים שפעלו באותה עת.

בדפים הבאים נזמנן לוועידה הארצית הראשונה של התורמים לקרנות הלאומיות במרוקו. בוועידה שהתכנסה בקזבלנקה בשנת 1936, נתוודע אל התא הקזבלנקאי-הציוני, שחבריו הם גיבורי הדיון. כדי לפענח את סימני השאלה שמפגש זה מעורר נחזור עשר שנים לאחור, לשורשיו של התא הציוני ולימי ייסוד ביטאונו; משם נתקדם בצורה מעגלית עד אשר נחזור לנקודת המוצא: שנת 1936, שבה התרחש המפגש ההיסטורי שבו נפתחת היחידה. בד בבד נשחזר את התיב שהוביל את חברי הקבוצה מהציונות הקלאסית אל הרפורמיזם הלאומי ובחזרה, כבתנועה ספיראלית, לציונות מורכבת, אך מעורה יותר בהוויה המקומית.

ראשית דנר

השנה שנת 1936. קבוצה המונה כמה עשרות משכילים צעירים, והמכנה עצמה "ידידי ל'אווניר אילוסטרה", מוזמנת לקחת חלק בוועידה ארצית של קהילות מרוקו למען התרמה לקרנות הבית הלאומי.

היזום: י' טורש, מהגר ממזרח אירופה.
מקום הכינוס: קזבלנקה.

בין המשתתפים אפשר למצוא קבוצה מקהילת פאס (Fès). חלקם עוד זוכרים שעירם היתה בין חלוצי המחנה הציוני במרוקו. עם הכיבוש הצרפתי נדם קולו של מחנה זה ושנים רבות לא נמצא מי שיישא את הדגל הציוני במקומו; עתה, בזכות היוזמה הקזבלנקאית הם מקווים להחזיר עטרה ליושנה; אך רב המרחק בין דור המייסדים בפאס – אחת הקהילות השורשיות והמפוארות של מרוקו – לדור היורשים בקזבלנקה: עיר צעירה, שאף לא הופיעה על מפת המרכזים היהודיים החשובים בראשית המאה.

אגודת "חיבת ציון", שנוסדה בשנת 1909 בפאס, על-ידי אחדים מנכבדי הקהילה, ניהלה במשך שנתיים התכתבות עם המוסדות הציוניים בשפה עברית מתובלת ברמיזות מקראיות. אגודת "קול המבשר", שנוסדה אף היא בפאס, בשנת 1917, פעלה במשך חמש שנים למען הפצת השפה העברית והעלאת יהודים מקהילות פאס וצפרו (Sefrou) לארץ-ישראל (יהודה, תשמ"א, עמודים 86-89).

כדי להמשיך את פועלן של שתי אגודות אלה התקבצו קומץ צעירים סביב העיתון החילוני, ל'אווניר אילוסטרה, הכתוב בשפה הצרפתית, אף שבשמו העתידי, לא מופיע כל אזכור לציון ובין דפיו ספק אם נמצא קול קורא לעלייה.

אתם הקוראים ודאי תוהים: ציונות ללא ציון, ללא עברית וללא עלייה – דווקא בקרב יהדות, שזיקתה לציון, לשפת הקודש ולמצוות העלייה לרגל היתה במשך שנים מן המפורסמות!?

אכן, סיפור התפתחותה של התנועה הציונית במרוקו מעורר תמיהות, וללא הבנת ההקשר ההיסטורי הרחב הוא יהיה מורכב מתהיות וחידות בלתי-פתורות. לפיכך, נדון בדפים הבאים בתהליכים היסטוריים המהווים נדבך הכרחי לניסוחם של הסברים היסטוריים.

EDITION HEBDOMADAIRE

5e ANNEE - N° 199

PRIX : 1 FRANC

20 FÉVRIER 1931

Direction et Administration
243, Boulevard de la Liberté
CASABLANCA

TÉLÉPHONE 13 56

TOUTE CORRESPONDANCE DOIT
ÊTRE ADRESSÉE AU DIRECTEUR
DE "L'AVENIR ILLUSTRÉ"
BOITE POSTALE 680

LES MANUSCRITS NON INSÉRÉS
NE SONT PAS RENDUS

IMPRIMERIE

L'AVENIR ILLUSTRÉ

DIRECTEUR
FONDATEUR
L. THOUSSZ

REVUE JUIVE NORD AFRICAINE

SIÈGE SOCIAL
258 Boulevard
CASABLANCA

Paraissant tous les Jedis

Abonnements :

Année (12 Numéros) 10 Francs
Six Mois 6 Francs
Trois Mois 3 Francs

Compte Chèques Postaux : 14600

AGENCE HAVAS
10, Boulevard de la Liberté
CASABLANCA

LA TRADITION JUIVE AU MAROC

